

ISSN: 2181-9416



ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ



CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

5 СОН, 2 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 5, ВЫПУСК 2

LAWYER HERALD

VOLUME 5, ISSUE 2



TOSHKENT-2022

МУНДАРИЖА / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ НАЗАРИЯСИ ВА ТАРИХИ. ҲУҚУҚИЙ ТАЪЛИМОТЛАР ТАРИХИ

1. ҚОДИРОВ Умиджон Абдимуратович ДАВЛАТНИНГ ИЖТИМОИЙ СИЁСАТИ ВА ФУНКЦИЯСИНинг АЛОҚАДОРЛИГИ.....	8
---	---

КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҲУҚУҚ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ. МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ

2. ЙЎЛДОШЕВ Азизжон Эргаш ўғли ДАВЛАТ ОРГАНЛАРИ ОЧИҚ ҲАЙЪАТ МАЖЛИСЛАРИНИ ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ.....	17
3. МАХКАМОВ Дурбек Нематович ЎСИМЛИК ДУНЁСИ ОБЪЕКТЛАРИНИНГ ДАВЛАТ КАДАСТРИ ҚОНУНЧИЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ.....	25
4. ИЛҲОМЖОНОВ Бахромжон Махкамжонович НОРМАТИВ-ҲУҚУҚИЙ ҲУЖЖАТЛАРНИ ОПТИМАЛЛАШТИРИШ ОРҚАЛИ ЁШЛАРГА ОИД ДАВЛАТ СИЁСАТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ.....	31
5. РАХМОНОВ Бекзод Хасанович ДАВЛАТ БОШҚАРУВИ СОҲАСИДА КОРРУПЦИЯВИЙ ХАВФ-ХАТАРЛАРНИ БАҲОЛАШ АМАЛИЁТИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ВА ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ.....	39
6. РЎЗИЕВ Аҳрор Икромович НОРМАТИВ-ҲУҚУҚИЙ ҲУЖЖАТ ЛОЙИҲАЛАРИНИНГ ТАРТИБГА СОЛИШ ТАЪСИРИНИ БАҲОЛАШНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ.....	46

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ. ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ

7. ОДИНАЕВ Адҳам Саъдуллоевич НЕУСТОЙКА ҚЎЛЛАШНИ ТАШКИЛИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ.....	52
8. ЮЛДАШОВ Абдумумин Абдугопирович ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МУЛК, АЛОҚА ВА АХБОРОТ СОҲАСИДАГИ НОРМАТИВ-ҲУҚУҚИЙ ҲУЖЖАТЛАРДА МУАЛЛИФЛИК ҲУҚУҚИНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШГА ДОИР НОРМАЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ.....	58
9. ЯКУБОВ Аҳтам Нусратуллоевич РАҚАМЛИ АКТИВНИ ТУШУНИШ БЎЙИЧА ДОКТРИНАЛ ЁНДАШУВЛАР ВА ХАЛҚАРО ТАЖРИБА.....	65
10. САИДОВ Максудбек Норбоевич ВОПРОСЫ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ПРАВ УЧАСТНИКОВ НЕПЛАТЕЖЕСПОСОБНОГО ОБЩЕСТВА С ОГРАНИЧЕННОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТЬЮ.....	75
11. БОЗАРОВ Сардор Сохибжонович СУНЬИЙ ИНТЕЛЛЕКТ СОҲАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ДОИРАСИДАГИ АХЛОҚИЙ ВА ҲУҚУҚИЙ ТУСДАГИ МАСАЛАЛАР.....	84

МУНДАРИЖА / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ. КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ

12. САИДБЕКОВ Бобурбек Рустамбекович

ЖИНОЯТ ҚОНУНЧИЛИГИДА ХУСУСИЙ МУЛК МУҲОФАЗАСИ ВА ХАБЕАС КОРПУС
ИНСТИТУТИ ДОИРАСИДА МУЛКИЙ ҲУҚУҚЛАРНИ ҲИМОЯЛАШ МАСАЛАЛАРИ 90

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА, ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ

13. ПОЛВОНОВ Нажмиддин Аслиддинович

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИДА МОЛ-МУЛКИ МУСОДАРА ҚИЛИНИШИ МУМКИН БЎЛГАН
ШАХСЛАР ДОИРАСИ 97

14. ТОШЕВ Отабек Содиқович

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИГА АЙБГА ИҚРОРЛИК ТЎҒРИСИДА КЕЛИШУВ ИНСТИТУТИНИНГ
ЖОРИЙ ЭТИШ МАҚСАДИ ВА ИЖТИМОИЙ ЗАРУРАТИ 103

15. РОМАДАНОВА Таисия Александровна, МУХАМЕДЖАНОВА Мадина

Махкамжановна

ИШЛАБ ЧИҚАРИШ-ТЕХНОЛОГИК МЕХАНИЗМЛАР ИЗЛАРИНИНГ ТРАСОЛОГИК
ЭКСПЕРТИЗАЛАРИНИ ЎТКАЗИШДА ПРОФИЛАКТИК ФАОЛИЯТ 111

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

16. СУЛАЙМАНОВ Одилжон Раббимович

СУДЬЯЛАРНИНГ ХОЛИСЛИГИ ДЕМОКРАТИЯ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИНИ
ТАЪМИНЛАШНИНГ МУҲИМ МЕЗОНИ..... 115

17. ОТАЖОНОВ Абдоржон Анварович, БАРАТОВА Дилноза Одилжон қизи

МЕҲНАТКАШ-МИГРАНТ ТУШУНЧАСИ ВА УНИНГ МИГРАЦИЯ ЖАРАЁНЛАРИНИНГ
ЎЗИГА ХОС СУБЪЕКТЛАРИ СИФАТИДАГИ МАҚОМИ..... 125

18. АЪЗАМХУЖАЕВ Умидхон Шавкат угли

МЕЖДУНАРОДНОЕ ДОГОВОРНО-ПРАВОВОЕ РАЗВИТИЕ ТРАНСПОРТНОЙ СЕТИ
ВЕЛИКОГО ШЕЛКОВОГО ПУТИ..... 134

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

ОТАЖОНОВ Аброржон Анварович

Тошкент давлат юридик университети Ихтисослаштирилган Филиали
директори, юридик фанлар доктори, профессор
E-mail: abror_otajonov@mail.ru

БАРАТОВА Дилноза Одилжон қизи

Мирзо Улуғбек тумани Ички ишлар органлари фаолиятини
мувофиқлаштириш Бошқармаси Тергов бўлими Назорат ва таҳлил бўлими
катта суруштирувчиси

МЕҲНАТКАШ-МИГРАНТ ТУШУНЧАСИ ВА УНИНГ МИГРАЦИЯ ЖАРАЁНЛАРИНИНГ ЎЗИГА ХОС СУБЪЕКТЛАРИ СИФАТИДАГИ МАҚОМИ

For citation (иқтибос келтириш учун, для цитирования): ОТАЖОНОВ А.А., БАРАТОВА Д.О. Меҳнаткаш-мигрантлар тушунчаси ва уларнинг миграция жараёнларининг ўзига хос субъектлари сифатидаги мақоми // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 5 (2022) Б 125-133.

 5 (2022) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2022-5-16>

АННОТАЦИЯ

Мақолада бугунги глобаллашув шароитларида мамлакатлар иқтисодиётида меҳнаткаш-мигрантларининг тутган ўрни, улардаги ижобий ва салбий хусусиятлари ҳамда меҳнат мигрантларининг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ҳамда уларнинг миграция жараёнларида ўзига хос субъектлари сифатидаги мақоми таҳлил қилинган. Илмий адабиётлар ва халқаро ҳужжатларда меҳнаткаш-мигрант тушунчасига берилган таърифлар ўрганилган, олимларнинг илмий қарашлари ҳамда халқаро ҳужжатларда меҳнаткаш-мигрантлар мазмунини таърифлашга қаратилган нормалари комплекс таҳлил қилиниб, меҳнаткаш-мигрант атамасининг кенг ва тор маънодаги тушунчалари шакллантирилган. Шунингдек, мақолада меҳнаткаш-мигрантларнинг турлари таҳлил қилиниб, уларнинг мазмуни очиб берилган ва бир-биридан фарқловчи белгилари аниқлаштирилиб, меҳнаткаш-мигрантларнинг ҳуқуқий мақомини такомиллаштиришга қаратилган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: интеграция, миграция, меҳнаткаш-мигрант, меҳнат мигранти, миграция сиёсати, меҳнат миграцияси турлари, иммиграция, эмиграция.

ОТАЖОНОВ Аброржон Анварович

Директор Специализированного филиала Ташкентского государственного
юридического университета, доктор юридических наук, профессор
E-mail: abror_otajonov@mail.ru

БАРАТОВА Дилноза Адилжан қизи

Старший доцент Следственного отдела при Управление координации
деятельности органов внутренних дел Мирзо-Улугбекского района

ПОНЯТИЕ ТРУДЯЩИХСЯ-МИГРАНТОВ И ИХ СТАТУС КАК СПЕЦИФИЧЕСКИХ СУБЪЕКТОВ МИГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

АННОТАЦИЯ

В статье исследуются роль трудовых мигрантов в экономике стран в условиях современной глобализации, их положительные и отрицательные характеристики, а также защита прав трудовых мигрантов и их статус как специфических субъектов в миграционных процессах. Изучены определения, данные понятию трудящийся-мигрант в научной литературе и международных документах, всесторонне проанализированы научные взгляды ученых и нормы, направленные на определение содержания трудового мигранта в международных документах, сформированы широкие и узкие понятия термина трудящийся-мигрант. Также в статье анализируются виды трудовых мигрантов, раскрывается их содержание и уточняются отличительные признаки, разрабатываются предложения и рекомендации, направленные на улучшение правового положения трудящихся мигрантов.

Ключевые слова: интеграция, миграция, трудящийся-мигрант, трудовой мигрант, миграционная политика, виды трудовой миграции, иммиграция, эмиграция.

OTAJONOV Abrorjon

Director of the Specialized Branch of the Tashkent State Law University,
Doctor of Law, Professor

E-mail: abror_otajonov@mail.ru

BARATOVA Dilnoza

Senior investigator of the Investigative department under the Office of
Coordination activities of internal affairs bodies Mirzo-Ulugbek region

THE CONCEPT OF MIGRANT WORKERS AND THEIR STATUS AS SPECIFIC SUBJECTS OF MIGRATION PROCESSES

ANNOTATION

The article examines the role of labor migrants in the economies of countries in the context of modern globalization, their positive and negative characteristics, as well as the protection of the rights of labor migrants and their status as specific subjects in migration processes. The definitions given to the concept of a migrant worker in the scientific literature and international documents are studied, the scientific views of scientists and the norms aimed at determining the content of a labor migrant in international documents are comprehensively analyzed, broad and narrow concepts of the term migrant worker are formed.

The article also analyzes the types of labor migrants, reveals their content and clarifies the distinctive features, develops proposals and recommendations aimed at improving the legal status of labor migrants.

Keywords: integration, migration, migrant worker, labor migrant, migration policy, types of labor migration, immigration, emigration.

Бугунги замонавий дунёда иккита тенденция кузатилаётганлигини кўриш мумкин. Уларнинг биринчиси – очик иқтисодиёт ва шунга мувофиқ равишда меҳнат ресурслари ҳамда аҳолининг эркин кўчиб юриши бўлса, иккинчиси – протекционизм ва халқаро миграциянинг чекланиши [7, Б.248] ҳисобланади. Шу жиҳатдан ҳам инсон ресурслари, халқаро иқтисодий муносабатларнинг нафақат объекти, балки унинг

субъекти сифатида намоён бўлмоқда. Чунончи, халқаро миграция жараёни донор–мамлакатларга ҳам, қабул қилувчи мамлакатларга ҳам нафақат иқтисодий, балки кўп томонлама ижтимоий, демографик ва ижтимоий-руҳий таъсир ўтказади.

Зотан, бугунги кунда меҳнат миграцияси мослашувчан меҳнат бозорини шакллантириш, меҳнат ресурсларидан оқилона фойдаланиш, иқтисодиёт субъектларнинг ўзаро ҳамкорлигини таъминлаш ва мамлакатларнинг иқтисодий ривожланишида муҳим ўрин тутаяди. Шу сабабли, донор ва қабул қилувчи мамлакатлар ўртасидаги ишчи кучи экспортини тўғри баҳолаш дунё иқтисодиёти ривожланишида муҳим омиллардан ҳисобланади.

Гарчи, миграциянинг турларидан бири сифатида меҳнат миграцияси, авваламбор, муносиб ҳаёт тарзини яратиш мақсадида иш қидираётган шахсларнинг ҳудудий ҳаракатланиши билан боғлиқ жараёнларнинг мажмуини намоён этади [16, Б.324]. Шу жиҳатдан ҳам миграция жараёнларининг моҳиятини очиб бериш ва уни тўғри тушуниш учун, авваламбор ушбу иборага тегишли бўлган барча белги ва элементларни ягона тушунча доирасида умумлаштириш лозимлигини назарда тутаяди. Бу эса муайян тушунчани унга яқин ва ўхшаш бўлган бошқа ҳодиса ҳамда категориялардан ўзаро фарқлаш имконини беради.

Шу ўринда айтиш керакки, илмий адабиётларда меҳнат миграцияси тушунчасига турлича таърифлар берилган бўлиб, олимлар ўртасида мазкур масалада ҳанузгача ягона тўхтамга келинмаган. Хусусан, Т.Н.Юдина, меҳнат миграция деганда, аҳолининг доимий яшаш жойини ёки вақтинча ўқиш ёки ишлаш учун келган жойини ўзгартириш мақсадида мамлакатларнинг ташқи ва ички маъмурий-ҳудудий чегараларини кесиб ўтиши билан боғлиқ бўлган ҳар қандай ҳаракатлаши [10, Б.30] ни тушунади. Н.Н. Бурейко эса, меҳнат миграциясини банд бўлган аҳолининг, ҳам мамлакат ичида, ҳам давлатлар ўртасида иш жойининг ўзгариши муносабати билан боғлиқ ҳаракатланишидир [5], деб ёзади ҳамда А.Б. Моргунова “пуллик фаолиятни амалга ошириш мақсадида одамларнинг мамлакат ичида, шунингдек ундан ташқарида ҳаракатланиши дир” [9, Б.92], деб таъриф беради. Е.А. Ситарчук ва А.В.Седовалар “меҳнат миграцияси деганда, ишлаб чиқаришни ривожлантириш ва жойлаштиришнинг ўзгариши, шунингдек, меҳнатга лаёқатли аҳолининг ҳудудий ҳаракати” [12, Б.27; 11, Б.144], деб таъриф беради.

Айни дамда, юқорида келтирилган таърифларда меҳнат миграциясининг мазмуни у ёки бу даражада очиб берилади, бироқ муайян сабабларга кўра биз ушбу фикрларни тўлиқ қўллаб-қувватлай олмаймиз, чунки уларда меҳнат мигрантининг қабул қилувчи мамлакатда қонуний ёки қонунга хилоф равишда иш фаолиятини олиб бориши билан боғлиқ жиҳатларига эътибор қаратмайди ҳамда таърифларда мигрант билан бирга борган оила аъзоларининг ҳуқуқий мақомига ойдинлик киритмайди.

Шу жиҳатдан ҳам юқорида билдирилган фикрлардан масалага чуқурроқ ёндашилмаганлигини кўрсак бўлади. Чунки ушбу масалага умуман бошқача ёндашилган, алоҳида илмий изланишлар мавжуд бўлиб, жумладан бизнингча меҳнат миграциясига оид масалаларнинг мазмунини тўлиқроқ очиб берган фикрларни А.Федорако, Т.М. Безбородова, В.Л. Михайликов ва О.В. Никулиналар таъкидлаб ўтган. Жумладан, А. Федораконинг қайд қилишича, “Турли ижтимоий гуруҳларнинг ўз иқтисодий фаолиятини амалга ошириш мақсадида кантракт, шартнома, келишув, рухсатномада белгиланган муддатлар билан чекланган ҳаракатланиш мажмуи” [14, Б.102] дир. Ушбу таърифлардан кўриниб турибдики, уларда мазмунан ноқонуний меҳнат миграциясига оид ҳолатлар ўз ечимини топган.

Шунингдек, Т.М. Безбородованинг таъкидлашича, меҳнат миграцияси ижтимоий-иқтисодий ҳодиса бўлиб, меҳнатга лаёқатли аҳолининг фойда олиш ёки ишлаш мақсадида ихтиёрий равишда муайян муддатга доимий яшаш жойини ўзгартирмаган ҳолда ишлаб чиқаришнинг ривожланиши ва жойлашуви ҳамда шароит ўзгариши туфайли юзага келадиган ишчи кучининг кўчишини англатади. Шундан келиб чиқиб, меҳнат мигранти деганда “меҳнат фаолиятини амалга ошириш мақсадида

келган мамлакат ҳудудида муайян ишларни бажариш учун келишув мавжудлигини тасдиқловчи ҳужжатга эга бўлган ёки ушбу мамлакат қонунчилигида белгиланган тартибда меҳнат фаолиятини амалга ошираётган хорижий фуқаро ёки фуқаролиги бўлмаган шахсларни тушуниш лозим” [2].

Бундан ташқари В.Л. Михайликов ва О.В. Никулиналарнинг ёзишича, “Меҳнаткаш-мигрант деганда, чет эл давлати ҳудудида доимий яшовчи, меҳнат фаолиятини амалга ошириш учун бошқа мамлакатга кўчиб келган ва ўша мамлакат ҳудудида меҳнат фаолиятини амалга ошириш тўғрисидаги келишувни тасдиқловчи ҳужжатга (меҳнат шартномаси ёки фуқаролик-ҳуқуқий шартнома) эга бўлган ёки ўша мамлакат ҳудудида унинг қонунчилигида белгиланган тартибда меҳнат фаолиятини амалга ошираётган чет эл фуқароси ёки фуқаролиги бўлмаган шахс тушунилади [8, Б.220].

Дарҳақиқат, меҳнат мигранти фойда олиш учун ўз мамлакати чегарасини ихтиёрий равишда кесиб ўтади ҳамда у қабул қилувчи мамлакатда иш берувчилар билан муайян келишув, шартнома тузади ва ўша давлат қонунчилигида белгиланган тартибда меҳнат фаолиятини олиб боради. Бу ўз навбатида, бошқа мамлакатда қонуний ёки ноқонуний равишда меҳнат фаолиятни олиб бораётган мигрантларни аратиш имконини беради. Гарчи, бошқа мамлакат ҳудудида ноқонуний меҳнат фаолиятни олиб бораётган ҳолатдаги меҳнат мигранти ўша мамлакатдан чиқариб юборилиши ёки жавобгарликка тортилиши мумкин. Шунинг учун ҳада ушбу ҳолат муайян шахс учун юридик жавобгарликни келтириб чиқаришини инобатга олиб, меҳнат мигрантига бериладиган таърифда назарда тутилиши мақсадга мувофиқ бўлади.

Юқоридагилар билан бирга мазкур муаммони ўрганган С.Дж. Джолдосова меҳнат мигрантига қуйидаги таъриф беради, яъни: “меҳнат мигранти – Ўзбекистон Республикаси фуқароси ва Ўзбекистон Республикасида доимий яшовчи фуқаролиги бўлмаган шахс, 18 ёшга тўлган, Ўзбекистон Республикаси қонунчилигига ҳамда ишга жойлашиш давлати ҳудуди қонунчилигига мувофиқ бўлиб турган ва пуллик меҳнат фаолияти билан шуғулланувчи шахсдир [6, Б.260]”. Шунингдек, бу борада, шунга яқин фикр билдирган А.В.Седованинг ёзишича, меҳнат фаолияти билан муайян ёшдаги одамлар шуғулланишлари мумкинлиги боис, меҳнат миграциясининг ажралиб турадиган хусусияти унинг қулай меҳнат шароитларини излаб, доимий яшаш жойини тарк этадиган одамларнинг меҳнатга лаёқатлилиги ёки ҳисобланади [11, Б.139]. Айни пайтда мазкур таърифлар ҳам меҳнат миграцияси мазмунини очиқ беради, бироқ биз С.Дж.Джолдасованинг меҳнат мигрантларининг ёшини 18 ёшга тўлиши билан чегаралаб қўйилишига қўшила олмаймиз, чунки халқаро ҳужжатлар ҳамда миллий қонунчилик нормаларига мувофиқ 18 ёшга тўлмаган шахслар ҳам ишлаш ҳуқуқига эга [3; 13] ҳисобланади ҳамда улар ҳам ишлаш учун хорижий мамлакатга чиқиши мумкинлигини инкор этиб бўлмайди. А.В.Седованинг ҳам келтирилган фикрни ҳам тўлиқ қўллаб-қувватлай олмаймиз, боиси амалда кўриб турганимиздек, меҳнат мигратларининг ёши ҳар доим ҳам меҳнатга лаёқатли ёш билан қатъий равишда чегаралаш мумкин эмас, чунки биргина мамлакатимиздан чет элга ишлаш учун чиққан меҳнат мигрантларининг 10 фоизи яқинини вояга етмаганлар ташкил этади.

Юқоридагилар билан бирга таъкидлаш керакки, меҳнаткаш-мигрант тушунчаси, халқаро ҳужжатларда ҳам келтирилади. Хусусан, 1990 йил 18 декабрда Бош Ассамблеянинг 45/158 резолюцияси билан қабул қилинган “Меҳнат мигрантлари ва уларнинг оила аъзолари ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги халқаро конвенциянинг 2-моддасида “меҳнаткаш-мигрант атамаси, пуллик фаолият билан шуғулланган, шуғулланаётган ёки шуғулланадиган давлатнинг фуқароси бўлмаган шахсни ангалатади” [4], деб қайд қилинган.

Конвенцияда меҳнаткаш-мигрант иборасига берилган таърифдан келиб чиққан ҳолда унинг иккита муҳим хусусиятини ажратиш мумкин. Биринчидан, “меҳнат мигрантлари” мақоми нафақат ишлаётган ёки илгари ишлаган шахсларга, балки

келгусида ишга киришмоқчи бўлганга ҳам тааллуқли ҳисобланади. Иккинчидан, мазкур таъриф хорижий давлатда ноқонуний фаолият олиб бораётган меҳнат мигрантларига ҳам татбиқ этилади. Бироқ мазкур таъриф муайян давлатда пуллик фаолият кўрсатмаётган ёки унда яшаш учун рухсатнома берилмаган ҳолда халқаро ташкилотлар томонидан юборилган ёки ёлланган шахсларга; мақоми бўйича давлат билан тузилган меҳнат шартномаси билан тартибга солинадиган ва ушбу шартномага мувофиқ меҳнат мигрантлари ҳисобланмайдиган шахсларга; инвесторларга; қочоқларга ва фуқаролиги бўлмаган шахсларга; талабалар ва стажёрларга нисбатан татбиқ этилмайди. Шунингдек, унда меҳнаткаш-мигрантнинг фуқаролиги масаласига аниқлик киритилмайди, иккинчидан меҳнаткаш-мигрант ва унинг оила аъзолари изоҳланаётган таъриф билан аралаштириб юборилган.

Умуман олганда таъкидлаш керакки, меҳнаткаш-мигрантлар халқаро миграция жараёнининг ўзига хос субъектлари сифатида бу жараённинг бошқа субъектларидан, биринчидан, улар ўз юртидагига нисбатан кўпроқ фойда олишни кўзлаётганлиги, иккинчидан, ўз юртига хоҳлаган пайтига қайтиб келиши мумкин бўлганлиги ва қайтиб келганидан сўнг ҳокимият органлари томонидан таъқиб қилиниши хавфига эга бўлмаганлиги, учинчидан эса, сиёсий мақсадларни кўзламаслиги билан ажралиб туради. Уларни ажратувчи яна бир муҳим омил шуки, меҳнаткаш–мигрантларнинг фаолияти кўп ҳолларда икки томонлама шартномалар асосида тартибга солинади ва ундан жўнатаётган давлат ҳам, қабул қилиб олаётган давлат ҳам манфаатдор ҳисобланади.

Яна шуни айтиш лозимки, меҳнат миграцияси, меҳнат фаолиятининг кўчиш мақсадларидан келиб чиқиб, унинг бошқа кўринишларидан (диний, маданий, сиёсий ва бошқа) фарқ қилади. Яъни, меҳнат миграцияси – бу нафақат меҳнатга лаёқатли аҳоли қатламнинг кўчиши билан, балки унинг иқтисодий сабаблари билан ҳам шартланган бўлади.

Одатда, меҳнаткаш-мигрант, бошқа давлат ҳудудида қонуний асосларга кўра меҳнат фаолиятини амалга ошираётган, ўша давлатнинг фуқароси бўлмаган ва унда доимий яшамайдиган шахс ҳисобланади.

Меҳнат миграцияси мустақил равишда ёки ижтимоий-иқтисодий омиллар таъсирида қабул қилинадиган миграциянинг турларидан бири ҳисобланади ҳамда шахснинг бундай қарорга келишнинг асоси сифатида, одатда, унинг ўз эҳтиёжларини қондиришга интилиш ётади.

Муайян ҳудудда эҳтиёжлар ва уларни қондириш имкониятлари ўртасидаги зиддият меҳнат миграцияси келиб чиқининг сабабларидан бири ҳисобланади. Бошқача қилиб айтганда, миграция ҳақида қарор қабул қилиш учун асосий омил бўлиб хизмат қиладиган мезон бу инсон эҳтиёжидир.

Мухтасар айтганда, меҳнат миграциясининг субъекти инсон капиталининг бир қисмини ташувчиси сифатида баҳоланади. Инсон капитали ўз навбатида ақлий қобилият, расмий ўқиш ёки таълим олиш ёхуд амалий тажриба орқали шаклланади. Баъзан инсон капитали, капиталнинг энг муҳим шаклларидан бири сифатида кўриб чиқилади, у инсонда мужассамланган ишлаб чиқариш имкониятлари сифатида белгиланади [1].

Дарҳақиқат, инсон капитални ривожлантириш ҳар доим ҳудудий жиҳатдан маҳаллийлаштирилган иқтисодий маконда амалга оширилади. Ҳар бир инсон ўз қобилияти ва эҳтиёжларини вақт ва макон жиҳатидан тўлиқроқ рўёбга чиқаришдан манфаатдор ва бу меҳнат миграцияси жараёнида максимал даражада амалга оширилиши мумкин.

Ижтимоий-иқтисодий муносабатлар нуқтаи назаридан меҳнат миграцияси деганда инсон ресурсларининг (меҳнат капиталининг) бир ҳудуддан иккинчи ҳудудга кўчиши тушунилади, бу эса шахснинг яшаш жойини вақтинча ёки доимий равишда

ўзгартиришни назарда тутати. Бунда шахсинг маъмурий ёки давлат чегарасини кесиб ўтиши асосий мезонлардан ҳисобланади ва бу ерда миграциянинг ички ва ташқи миграцияга бўлиниши келиб чиқади.

Биноабарин, халқаро меҳнат ташкилоти (ХМТ) халқаро меҳнат миграцияси субъектларининг беш турини ажратиб кўрсатади.

Жумладан, унинг биринчи тури – доимий яшаш учун бошқа давлатга кўчиб ўтадиган мигрантлар ҳисобланади. Қоидага кўра, бу турдаги меҳнат мигрантлари иқтисодиёти ривожланган ва турмуш даражаси юқори бўлган мамлакатларга йўналтирилган.

Иккинчи турдаги мигрантлар – бу мамлакат ҳудудида аниқ муддат давомида бўладиган, шартнома асосида ишлайдиган малакасиз ёки паст малакали ишчилар ҳисобланади. Бундай мигрантларга а) мавсумий ишчиларни; б) муайян лойиҳани амалга ошириш учун жалб қилинган мигрантларни; в) иш берувчини ва мамлакатда бўлиш муддатини ўзгартириш имконияти билан маълум бир касбий фаолиятни амалга ошириш учун қабул қилувчи давлатга чекланган муддатга келган мигрантларни; д) мамлакатда бир неча йил бўлганидан кейин яшаш учун рухсатнома бериладиган мигрантларни мисол сифатида келтириш мумкин.

Меҳнат мигрантларининг учинчи тури – бу юқори малакага эга бўлган мутахассислар, шу жумладан, жаҳон олий таълим тизимида миграция мақсадини кўзлаган талабалар ҳисобланади.

Тўртинчи турга – ноқонуний меҳнат мигрантлар ва бешинчи турга ўз яшаш мамлакатини тарк этишга мажбур бўлган шахслар – қочқинлар киради.

Юқорида баён қилингандан хулоса қилган ҳолда ва илмий тадқиқотлар таҳлили асосида, миграциянинг қуйидаги турларини ажратишни мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

“Ҳудуд чегаралари” мезонига кўра ташқи ва ички миграция турларини фарқлаш. Ички меҳнат миграцияси – бу аҳолининг бир мамлакат ичида (вилоятлар, шаҳарлар, шаҳарчалар ва бошқалар ўртасида) иш билан банд бўлиш учун ҳаракатланиши ҳисобланади. Ташқи меҳнат миграцияси эса, меҳнатга лаёқатли аҳолининг меҳнат фаолиятини амалга ошириш мақсадида бир мамлакатдан иккинчисига кўчишидир.

Шунингдек, меҳнат миграция иммиграция ва эмиграция турларига ҳам ажратилади. Иммиграция – бу меҳнатга лаёқатли аҳолининг муаян мамлакатга кириб келиши ва эмиграция эса, муайян мамлакатдан кетиши ҳисобланади.

Вақтинчалик мезонга кўра, меҳнат мигрантининг доимий (қайтариб бўлмайдиган) ва вақтинчалик (қайтариладиган) турли фарқланади. Меҳнат миграцияси, агар шахс доимий яшаш жойини ва шунга мос равишда иш жойини доимий равишда ўзгартирса, доимий меҳнат миграцияси ҳисобланади.

Вақтинчалик меҳнат миграцияси – бу шахсинг келишув ва бошқа ҳужжатларда кўрсатилган муддатларда меҳнат фаолиятини олиб бориши ва унинг доимий истеъкомат жойига кўчиб кетиши билан изоҳланади. Вақтинчалик мавсумий, эпизодик, айланма ва қатнаб ишловчи миграцияни ўз ичига олади.

Шу билан бирга, мигрантнинг яшаш жойидан ташқарида ишлаган вақтига қараб, узоқ муддатли (1 йилдан ортиқ) ва қисқа муддатли миграция турлари фарқланади. Қоида тариқасида, миграциянинг мавсумий (қисқа муддатли) тури маълум бир соҳани маълум бир давр (мавсум) учун ишчи кучи билан таъминлаш зарурати билан белгиланади; масалан, аниматорлар, савдогарлар, ёзги даврда курорт ҳудудларида ишловчилар ва бошқа ш.к.. Қатнаб ишловчи миграция шахсинг яшаш жойидан иш жойига кунлик ҳаракатини назарда тутати. Бундай ишчилар “фронтал” деб

аталади [15, Б.70]. Шунга кўра, шаҳар атрофи шаҳар таркибига кирмасдан, мустақил маъмурий-худудий тузилма бўлган тақдирда, шахсинг шаҳар атрофида ишлаш учун ҳаракатланиши ҳам ички меҳнат миграциясига мисол бўлади.

Ташкил этиш услубига кўра меҳнат миграцияси уюшган (давлат ёки жамоат органларининг аралашуви билан амалга ошириладиган) ва уюлмаган (якка тартибдаги, жамоавий) турларга бўлинади, улар кучлар томонидан ва меҳнат мигрантларининг ўзлари ҳисобидан амалга оширилади.

Қонунийлик даражасига кўра қонуний ва ноқонуний меҳнат миграцияси ажратилади. Биринчиси, шахсинг доимий яшаш жойидан ташқарида бўлиши ва ишлаши учун барча меъёрий асосларга риоя қилиш билан тавсифланади. Иккинчиси, мос равишда, меъёрларнинг бузилиши (масалан, чегарани ноқонуний кесиб ўтиш, рўйхатдан ўтмаслик, виза расмийлаштирмаслик, бўлиш шартларини бузиш ва бошқалар) билан тавсифланади.

“Ишчининг малака даражаси” мезонига кўра, юқори малакали ва паст малакали ишчи кучи миграциясини ажратиш мумкин. Юқори малакали ишчиларнинг (қоида тариқасида, мутахассислар, олимлар) эмиграцияси “ақл кетиши” деб ҳам аталади.

Бундан ташқари, одамларда миграция ниятларини шакллантириш ва амалга оширишга туртки бўлган сабабларга кўра меҳнат миграциясини ихтиёрий ва мажбурий турларини ажратиш мумкин. Умуман олганда, меҳнат миграцияси одамларнинг ихтиёрий ҳаракати билан тавсифланади, аммо мажбурий миграция ҳам содир бўлиши мумкин. Ихтиёрий миграция ходим учун муқобил вариантларнинг мавжудлиги билан тавсифланади: у яшаш жойида ишлаш учун қолиши ёки кетиши мумкин; мажбурий миграция муқобил вариантларнинг йўқлиги билан тавсифланади.

Алоҳида таъкидлаш керакки, миграция жараёнида қабул қилувчи мамлакатлар қуйидаги афзалликларга эга бўлади: 1) иш ҳақи харажатларини минималлаштириш, чунки чет эллик ишчининг меҳнати маҳаллий меҳнат ресурсларига нисбатан “арзонроқ” деб баҳоланади; 2) ишлаб чиқариш таннархининг камайиши натижасида миллий товарларнинг рақобатбардошлиги ошади; 3) истеъмол товарлари бўйича ички бозор имкониятларини кенгайтириш орқали қўшимча бандликни рағбатлантириш; 4) қўшимча солиқ тушумлари ҳисобига бюджетнинг даромад қисмининг кўпайиши; 5) малакали иммигрант ишчиларни тайёрлаш ва ўқитиш учун юқори харажатларнинг йўқлиги; 6) иммигрант ишчилар инқирозлар ва ишсизлик суръатлари ортиб бораётган тақдирда “амортизатор” ролини ўйнаши мумкин; 7) меҳнат мигрантлари мамлакат бюджети даромадларини оширади, лекин ижтимоий дастурларни амалга ошириш ва трансфертларни тўлашда ҳисобга олинмайди; 8) иммигрант ишчилар тежашга юқори мойилликка эга, бу эса инфляцияни секинлаштиради.

Қабул қилувчи мамлакатлар учун салбий иқтисодий оқибатлар қуйидагилардан иборат бўлади: 1) меҳнат мигрантлари ишлайдиган касблар ва иқтисодиёт тармоқларида иш ҳақининг пасайиши; 2) ишсизликнинг кўпайиши ва шунга мос равишда ижтимоий нафақаларнинг ортиши; 3) мигрантлар ўз даромадларининг асосий қисмини ватанига ўтказадилар, бу эса даромаднинг чет элга экспорт қилинишига олиб келади; 4) тил, ижтимоий, таълим дастурларига нисбатан харажатларнинг ошиши кузатилади.

Донор мамлакатлар учун меҳнат миграциясининг афзалликлари қуйидагилардан иборат бўлади: 1) ишсизликни ва унинг ижтимоий хизматлари нархини пасайтириш; 2) чет элда меҳнат фаолиятини амалга оширувчи фуқаролардан валюта ўтказмаларини олиш; 3) миграциядан кейин қайтган ишчиларнинг малакасини (малакасини) ошириш; 4) қайтган мигрантларнинг тармоқ бандлигидаги ўзгаришлар (эмигрантлар

кичик бизнесга ўтади); 5) ҳамкор мамлакатлардан инвестициялар, кредитлар олиш имконияти, халқаро ташкилотларнинг имтиёзлари; 6) эмиграциянинг ижобий иқтисодий самараси тўлов балансининг яхшиланишидир.

Донор мамлакатлар учун меҳнат миграциясининг салбий иқтисодий оқибатлари: 1) малакали ва профессионал ишчи кучининг етишмаслиги; 2) мияни тарк этиш харажатлари; 3) потенциал солиқ тушумларининг йўқолиши; 4) сезиларли ташқи трансфертларда инфляциянинг ошиши.

Гарчи, донор мамлакатларда ташкилотлар улушини кенгайтириш ва янгиларини ташкил этиш инвестицияларни жалб этиш, янги иш ўринлари яратиш имконини беради. Инвестицион фаолликнинг ўсиши маҳаллий ишчилар ва мигрантлар ўртасида юқори иш ҳақи учун рақобатни кўпайтиради, бу эса, ўз навбатида, ишчиларнинг малакасини оширишни рағбатлантиради.

Шу билан бирга, ноқонуний мигрантлар солиқ ва мажбурий тўловларни тўламаслик шаклида минтақа иқтисодиётига зарар етказилади. Кўпгина иш берувчилар арзон ишчи кучидан фойдаланишни афзал кўрадилар, бу эса меҳнат бозорида дампингга олиб келади, иш билан банд бўлганларнинг мотивациясини пасайтиради, уларни ё иш ҳақини қисқартиришга рози бўлишга ёки ишсизлар сафига қўшилишга мажбур қилади. Қўшимча аҳолининг пайдо бўлиши ҳудуд инфратузилмасига (транспорт, коммунал ва тиббий хизматлар ва бошқалар) юкни оширади, бу эса қўшимча харажатларни келтириб чиқаради.

Фикримизча, меҳнат миграцияси деганда, Ўзбекистон Республикаси фуқаролари ва Ўзбекистонда доимий яшовчи фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг ижтимоий–иқтисодий манфаатларни кўзлаб, шартнома, келишув ва бошқа давлат қонунчилигида белгиланган тартибда ёки уларни четлаб, доимий ёки вақтинчалик меҳнат фаолиятини амалга ошириш мақсадида чет эл давлатга кўнгилли равишда ўзи ёки оила аъзолари билан кўчиши (ҳаракатланиши) тушунилади.

“Меҳнаткаш–мигрант” эса, келиб чиқиш давлатидан бошқа давлатда ижтимоий–иқтисодий манфаатларни кўзлаб, меҳнат фаолияти билан шуғулланмоқчи бўлган, шуғулланган ва шуғулланаётган шахс” тушунилади. Халқаро миграция иқтисодий мотивдан ташқари, сиёсий, этник, маданий, оилавий ва яна бошқача омиллар билан ҳам асосланиши мумкин. Шундай қилиб, ишчи кучининг халқаро миграцияси аҳолининг ишга жойлашиш билан тўғридан тўғри боғланмаган халқаро миграцияси деган янада кенгроқ воқеликнинг бир қисми ҳисобланади.

Кўриниб турибдики, меҳнаткаш–мигрантлар, қочоқлар, сиёсий бошпана сўраганлар каби бошқа тоифаларидан фарқ қилган ҳолда, ирқи, дини, фуқаролиги, муайян ижтимоий гуруҳга мансублиги туфайли таъқиб остида бўлмайдиган ҳамда ўз мамлакатадагига кўра кўпроқ ҳақ олиш ёки умуман ҳақ олиш мақсадида ўзга мамлакатда меҳнат фаолияти билан шуғулланаётган шахс меҳнаткаш–мигрант ҳисобланади. Бундан ташқари, меҳнаткаш-мигрантлар ўз ватанига эркин қайтиш имкониятига эга ва аксарият ҳолларда қабул қилувчи мамлакат қонунчилигини бузганда депортация қилиниши, яъни чиқариб юборилиши мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, меҳнаткаш-мигрантлар халқаро миграция жараёнининг ўзига хос субъектлари сифатида бу жараённинг бошқа субъектларидан, биринчидан, улар ўз юртидагига нисбатан кўпроқ фойда олишни кўзлаётганлиги, иккинчидан, ўз юртига хоҳлаган пайтига қайтиб келиши мумкин бўлганлиги ва қайтиб келганидан сўнг ҳокимият органлари томонидан таъқиб қилиниш хавфига эга бўлмаганлиги, учинчидан эса, сиёсий мақсадларни кўзламаслиги билан ажралиб туради. Уларни ажратувчи яна бир муҳим омил шуки кўп ҳолларда меҳнаткаш–мигрантларнинг фаолияти икки томонлама шартномалар асосида тартибга солинади ва ундан жўнатаётган давлат ҳам, қабул қилиб олаётган давлат ҳам манфаатдор ҳисобланади. Бу омиллар эса, ўз навбатида, халқаро меҳнат миграцияси объектив ҳодиса эканлиги, уни халқаро

ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш ҳам экспортёр, ҳам импортёр давлатларнинг манфаатларига мос келиши, бу жараёнда бевосита иштирок этувчи индивидлар эса алоҳида ҳуқуқий ҳимоя остига олинишини инобатга олган ҳолда, меҳнаткаш–мигрантларни ҳозирги замон халқаро ҳуқуқида янги шаклланиб келаётган халқаро миграция ҳуқуқининг ўзига хос субъектлари сифатида эътироф этиш мумкинлигидан далолат бермоқда.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Артемьев А.В. Человеческий капитал как фактор экономического роста. Режим доступа: <http://diss.rsl.ru/diss/07/0800/070800030.pdf>
2. Безбородова Т.М. К вопросу об определении понятия и административно-правового статуса трудового мигранта // Проблемы современной экономики. – 2011. – № 4. – URL:<http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3792>.
3. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 1989 йил 20 ноябрдаги 44-сессиясида қабул қилинган “Бола ҳуқуқлари тўғрисида”ги халқаро Конвенция // <https://lex.uz/docs/2595909>
4. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 1990 йил 18 декабрдаги 45/158 резолюцияси билан қабул қилинган “Барча меҳнат мигрантлар ва уларнинг оила аъзоларининг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги халқаро конвенцияси // www.un.org
5. Бурейко Н.Н. Международная миграция как предмет междисциплинарного исследования // Studia Humanitatis. – 2014. – № 4. https://st-hum.ru/sites/st-hum.ru/files/pdf/bureiko_2.pdf
6. Джолдосова С. Дж. Ўзбекистонда миграция соҳасини ҳуқуқий тартибга солишни такомиллаштириш. Юрид. фан. д-ри (DSc) ... дис. .. – Т., 2022. – Б. 260.
7. Мировой опыт миграционной политики: ретроспектива и новейшие тенденции /Под ред. Г.Витковской; Бюро МОМ в России. – М.: Гендальф, 2004. – 351 с.
8. Михайликов В. Л., Никулина О.В. Трудящиеся (работники) – мигранты и иностранцы, работающие в Российской Федерации: соотношение понятий / БелГУ // Научные ведомости БелГУ. Сер. Философия. Социология. Право. – 2010. – №2(97), вып.15. –С. 219-225.
9. Моргунова А.Б. Миграция. Проблема? // Вестник общественного мнения: Данные. Анализ. Дискуссии. – 2015. – Т. 104. – № 2. – С. 89-100.
10. Нетеребский О.В. Актуальные проблемы трудовой миграции // Человек и труд. – 2012. – № 8. – С. 29-31.
11. Седова А.В. Теория трудовой миграции // Вестник Алтайской академии экономики и права. – 2019. – № 2-1. – С. 137-145.
12. Ситарчук Е.А. Экономические функции миграции в развитии потенциала рынка труда // Terra Economicus. – 2010. – Т. 8. – Ч. 2. – № 4. – С. 25-29.
13. Ўзбекистон Ренспубликасининг 2008 йил 7 январдаги “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги ЎРҚ-139-сон Қонуни // <https://lex.uz/docs/1297315>
14. Федорако А. Миграция населения: понятия, причины, последствия // Журнал международного права и международных отношений. – 2012. – № 4. – С. 97-109.
15. Шитова Ю.Ю. Маятниковая трудовая миграция в Московской области: методический и прикладной анализ // Экономический журнал ВШЭ. – 2006. – № 1. – С. 63-79.
16. Юдина Т.Н. Миграция: словарь основных терминов. – М.: Издательство РГСУ; Академический Проект, 2007. – 472 с.